

KAPITELI TIP A GRADINA

GRADINA-TYPE CAPITALS

Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper

UDK: 726.014.6(497.5-3 Dalmacija)"05"

Primljeno / Received: 5. 3. 2007.

Prihvaćeno / Accepted: 10. 6. 2008.

Bartul Šiljeg

Institut za arheologiju

Ulica grada Vukovara 68

HR-10000 Zagreb

bartul.siljeg@iarh.hr

Tri kapitela iz MHAS-a potakla su analizu istovrsnih kapitela u Hrvatskoj, pa i šire. Označili smo ih kao gradinski tip, prema najpoznatijima, iz solinske Gradine. Sličnu skupinu kapitela označili smo kao srimski tip kapitela. Skupine su istovremene i datiraju se u vrijeme nakon oslobođenja Dalmacije od Gota, tj. nakon 537. g. Gradinski tip, koji pripada arkaturama, javlja se u većim naseljima 6. st. – Dubrovniku, Splitu, Sikulima i Krku. Manji kapiteli toga tipa koncentrirani su na Braču i obali nasuprot otoku. Može se pretpostaviti radionica na Braču. Srimski tip ne javlja se u arkaturama crkava, nego pripada kamenom crkvenom namještaju. Nalazi su koncentrirani na Makarskome primorju i u njegovu zaleđu. Tip je crkvom u Gata i Srimi datiran u vrijeme nakon rekonkviste. Kapitelâ toga tipa na Braču nema, pa radionicu treba tražiti u Saloni. Analiza dvaju tipova kapitela pokazuje intenzivnu, dobro planiranu i izvedenu izgradnju nakon Justinijanove rekonkviste, te će omogućiti daljnje analize.

Ključne riječi: korintski kapitel, rano kršćanstvo, Justinijan, Bijaći, Gradina, 6. stoljeće

Three capitals from the Museum of Croatian Archaeological Monuments prompted an analysis of identical capitals in Croatia, and even farther afield. They have been designated as Gradina-type, based on the best known examples from Gradina, in Solin. A similar group of capitals has been designated as Srma-type capitals. These groups are contemporary with each other and date to the period after the liberation of Dalmatia from the Ostrogoths, meaning after 537 AD. The Gradina type, found in arcatures, appeared in larger settlements in the sixth century: Dubrovnik, Split, Sikuli and Krk. Smaller capitals of this type are concentrated on the island of Brač and the mainland coast just opposite the island. The existence of a workshop on Brač can be hypothesized. The Srma type does not appear on church arcatures, rather it belongs to church furnishings. Finds are concentrated in the Makarska littoral and its hinterland. Based on the churches in Gata and Srma, the type has been dated to the period after the reconquest. There are no capitals of this type on Brač, so the workshop should be sought in Salona. Analysis of the two types of capitals indicates intense, well-planned and rendered construction after Justinian's reconquest, and will facilitate further analyses.

Key words: Corinthian capital, Early Christianity, Justinian, Bijaći, Gradina, sixth century

UVOD

Proučavajući skupinu kamenih spomenika u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu (dalje MHAS) uočio sam dijelove triju kapitela koji su usporedivi s kapitelima iz solinske Gradine.* Analizom objavljenih izvještaja "Bihaća – hrvatskog društva za istraživanje domaće povijesti", drugih radova koji su izvještavali o radu društva, Peratovih i Ergovčevih izvještaja o iskopavanjima (Gjurašin 1999) te izvještaja o revizijskim istraživanjima 1966–67. (Jelovina & Vrsalović 1968) došao sam do zaključka da pripadaju nalazima iz Sv. Marte u Bijaćima (Šiljeg 1997: 26–29).

Slični kapiteli, otkriveni poslije gradinskih, često su uspoređivani s gradinskima. Zbog očuvanosti i zastupljenosti tih kapitela u literaturi cijelu skupinu nazivam *gradinskim tipom* kapitela. U literaturi su nerijetko slični kapiteli vezani uz ovu skupinu, pa valja točno definirati obilježja gradinskoga tipa.

KAPITELI TIPRA GRADINA

Za dekoraciju kapitela tipa Gradina karakteristična su četiri akantova lista postavljena na kutove tijela (kalata) kapitela, koji se po sredini stranica dodiruju vrhovima tvoreći geometrijske likove. Geometrijski lik koji se uvijek javlja je četverokut, manje ili više zakrivljenih stranica, postavljen u sredinu stranice kapitela. Uz njega se uvijek, pri vrhovima gornjih kutova četverokuta, pojavljuju okuli. Ispod četverokuta nalazi se romb ili trokut (trokuti). Iznad četverokuta su rombovi ili krajevi listova ostaju otvoreni. Kod tih rombova, ali i onih koji ne zatvaraju lik, nalazim iste okule kao kod četverokuta. Svi kapiteli

* Ljeta 1992. proveo sam, ljubaznošću tadašnjeg ravnatelja Zlatka Gunjača, dvadeset dana u lapidariju Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika. Tom prigodom upozorio me na skupinu dijelova uglavnom starokršćanskog kamenog namještaja. Po inventaru namještaj je pripadao "Bihaću". Naime društvo je nakon Drugoga svjetskog rata prestalo s radom, a po oporuci Statuta društva vlasništvo Društva prešlo je u ruke tadašnjoj JAZU. Kako je tada MHAS bio u sustavu Akademije, tako je fundus "Bihaća", koji se inače čuvao u Arheološkom muzeju u Splitu, ušao u fundus MHAS-a. Kamenu namještaj bio je predmet moga diplomskog rada. God. 1999. boravio sam par dana u MHAS-u i Arheološkom muzeju u Splitu i ponovo pregledao kamenu namještaj i spise "Bihaća" koji su bili u MHAS-u. Dio kapitela posebno je obrađen ovom prigodom.

Zahvaljujem svima koji su mi pomogli u ovome radu, poštovanim kolegicama i kolegama Vedrani Delonga, Mati Zekanu, Anti Miloševiću, Ljubi Gudelj, Sanji Ivčević, Zrinki Buljević, mentoru u znanstvenom novštvu Željku Tomiću te osobito profesorici Mariji Šmalcelj, mentoru diplomskog rada. Zahvaljujem Tomislavu Šeparoviću, ravnatelju MHAS-a, na dopuštenju objave kapitela.

Rad posvećujem prerano preminulom Zlatku Gunjači.

INTRODUCTION

While examining a group of stone monuments in the Museum of Croatian Archaeological Monuments in Split (*Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu*; hereinafter: MHAS), I observed fragments of three capitals which are comparable to the capitals from Gradina in Solin.* After a perusal of the published reports of "Bihać – Croatian Society for Local History Research", other works reporting on the Society's work, excavation reports by Perat and Ergovac (Gjurašin 1999), and reports on revisionary research conducted in 1966–67 (Jelovina & Vrsalović 1968), I came to the conclusion that they belong to the finds from Sveta Marta in Bijaći (Šiljeg 1997: 26–29).

Similar capitals, discovered after those in Gradina, are often compared to the Gradina type. Based on the level of preservation and presence of these capitals in the literature, I call this entire group *Gradina-type* capitals. In the literature, similar capitals are often associated with this group, so the features of the Gradina type should be precisely defined.

GRADINA-TYPE CAPITALS

The characteristic decorations of Gradina-type capitals are four acanthus leaves placed at the corners of the trunk (calathus) of the capital, which touch the tips along the middle of the side, creating geometric figures. The geometric figure which always

* Thanks to the graciousness of the director of the time, Zlatko Gunjača, I spent twenty days in the lapidarium of the Museum of Croatian Archaeological Monuments in the summer of 1992. On that occasion he drew my attention to a group of pieces of generally Early Christian stone furnishings. According to inventory records, the furnishings belonged to the society "Bihać". After World War II this society ceased functioning, and according to the testament contained in its Charter, the Society's property was bequeathed to the Yugoslav Academy of Arts and Science of the time. Since the MHAS was attached to the Academy then, the "Bihać" collection, otherwise under the safekeeping of the Archaeological Museum in Split, became a part of the MHAS collection. The stone furnishings were the topic of my undergraduate thesis. In 1999, I spent several days in the MHAS and the Archaeological Museum in Split and once more inspected the stone furnishings and the "Bihać" files that were in the MHAS. Some of the capitals were analyzed on that occasion.

I would like to convey my gratitude to all of those who helped in this research, my esteemed colleagues Vedrana Delonga, Mate Zekan, Ante Milošević, Ljubo Gudelj, Sanja Ivčević, and Zrinka Buljević, my mentor during my scholarly apprenticeship, Željko Tomić, and particularly Professor Marija Šmalcelj, my undergraduate thesis supervisor. Thanks also go to Tomislav Šeparović, the MHAS director, for permitting publication of the capitals.

This work is dedicated to the late Zlatko Gunjača, whose passing came much too early.

ispod abaka po sredini stranica imaju urezan ili izbočen trokut kao reminiscenciju na vitice (*helices*) ranijih korintskih kapitela. Vrhovi listova lagano su izbočeni na kutovima kapitela. Po sredini stranica abaka uvijek se, kod očuvanih, javlja izbočenje uglavnom u obliku polualjka. Način izvedbe samog lista već je dosta udaljen od plastične realnosti klasičnog razdoblja antike. Listovi su ravni, a obrisi i žile naznačeni su urezima trokutnog presjeka. Očito su svi rađeni po istom predlošku.

appears is the rectangle with more or less curved sides, placed in the middle of the capital's side. Oculi always appear with them at the tips of the upper corners of the rectangle. Below the rectangle there is a rhombus or triangle(s). Above the rectangle there are rhombi or the ends of the leaf remain open. The same type of oculi as with the rectangles appears with these rhombi, as well as those that do not close the figure. All capitals have an engraved or protruding triangle below the abacus which are reminiscent of the helices of earlier Corinthian capitals. The

tips of the leaves gently protrude on the corners of the capital. On those abaci that are preserved, protuberances always appear in the middle which are generally shaped like semi-cylinders. The method of rendering the leaf itself is already quite far removed from the sculpted realism of Classical Antiquity. The leaves are straight, and the contours and veins are indicated by incisions with triangular cross-section. They were obviously all made using the same model.

Karta 1. Lokaliteti kapitela gradinskoga tipa (trokuti) i srmaškoga tipa (kružići) (izradili: K. Jelinčić & B. Šiljeg, 2007).

Map 1. Sites of Gradina-type capitals (triangles) and Srma-type capitals (circles) (made by: K. Jelinčić & B. Šiljeg, 2007).

Dva kapitela iz crkve u solinskoj Gradini važna su za dataciju cijele skupine. Bulić se uz brzu objavu rezultata (Bulić 1913: 11, T. IX) pobrinuo saznati mišljenja većeg broja eminentnih stručnjaka početka 20. stoljeća o dataciji kapitela (Bulić 1924–25: II–III, T. V, sl. 1, 2), ponajprije jer je mislio da je otkrivena crkva u kojoj je krunjen kralj Zvonimir. Tako je kapitel nađen 1880. g. datiran u kasnu antiku (Gurlitt & Kowalczyk 1910: T. 53; von Alten 1913: 20; Coellen

Two capitals from the Church in Solin's Gradina are vital to dating the entire group. Bulić, although he rapidly published the results (Bulić 1913: 11, pl. IX), nonetheless made an effort to obtain the views of a large number of eminent experts at the beginning of the twentieth century on the dating of the capitals (Bulić 1924–25: II–III, pl. V, fig. 1, 2), primarily because he believed that the church in which King Zvonimir was crowned had been discovered. Thus, the capital found in 1880 was dated to Late Antiquity (Gurlitt & Kowalczyk 1910: pl. 53; von Alten 1913: 20; Coellen 1922: 8). This view was also shared by Riegl, dating both to the fifth century (Riegl 1927:

1922: 8). Uz to mišljenje pristaje i Riegl datirajući oba u 5. st. (Riegl 1927: 70). Weigand, koji je 1912. g. u Solinu boravio 14 dana, kapitel pronađen 1880. g. datira u 10–11. st. (Bulić 1924–25: III). Za drugog boravka u Splitu (1927. g.) Weigand potvrđuje svoje mišljenje i oba kapitela stavlja u 11. st. (Karaman 1930: 195, n. 14). Nadalje, Monneret de Villard kapitel iz 1880. g. stavlja općenito u starohrvatsko doba (1910: 91). Jelić solinske kapitele datira u 10. ili 11. st. (Vasić 1922: 124). Karaman kapitel nađen 1880. g. pripisuje srednjem vijeku, tj. drugoj polovici 11. st., a drugi rimskom vremenu. Međutim i sam kaže da je teško na osnovi izrade reći jesu li istovremeni ili ne (Karaman 1930: 194–195, n. 14). Do R. Kautzscha uglavnom je prevladavalo mišljenje da dva kapitela iz Gradine pripadaju različitom vremenu, tj. kapitel nađen 1880. g. pripadao bi u 10–11. st. te je rađen po uzoru na onaj nađen 1912. g., koji se pak datirao u kasnu antiku. Kautzsch je prvi izričito rekao da razlika u kvaliteti izrade ne znači razliku u vremenu izrade, a razlike pripisuje vrsnoći majstora. Oba kapitela datira u prvu četvrtinu 6. st., smještajući ih u svoju 6. skupinu i ograđujući se od moguće ranije datacije. Ipak dopušta kasniju dataciju u okviru 6. st. (Kautzsch 1936: 21–22).

Slika 1. Dio kapitela arkature tipa Gradina u MHAS-u, vjerojatno iz Bijača (snimio: B. Šiljeg, 1999).

Figure. 1. A part of a Gradina-type arcature capital in the MHAS, probably from Bijača (photograph: B. Šiljeg, 1999).

Za dataciju crkve i kapitela najvažnija je Prelogova analiza iz 1962. g., koja je crkvu u Gradini datirala u 6. st., vezujući je analizom tlocrta i tehnike gradnje uz crkve Sv. Sergija i Bakha te Sv. Apostola u Konstantinopolu iz 6. st. (Prelog 1993: 92–94). Crkva Sv. Sergija i Bakha završena je 537. g. U istom radu Prelog donosi i kapitel koji akantov list tretira na isti način kao kapitele crkve u Gradini, samo je rađen rukom vrsna majstora i u mramoru (Prelog 1993: 97, sl. u sredini). Međutim listovi vrhovima zatvaraju iste likove, a ploha lista je potpuno ravna, na način koji Kautzsch naziva “Lederblattern” (1936: 21). Prelogovo datiranje preuzeo je u svojoj disertaciji J. Marasović, datirajući vrijeme gradnje u drugu polovicu

70). Weigand, who spent fourteen days in Solin in 1912, dated the capital found in 1880 to the tenth/eleventh century (Bulić 1924–25: III). During his second stay in Split (1927), Weigand confirmed his view and placed both capitals in the eleventh century (Karaman 1930: 195, n. 14). Furthermore, Monneret de Villard generally placed the capital from 1880 into the Early Croatian era (1910: 91). Jelić dated the Solin capitals to the tenth or eleventh century (Vasić 1922: 124). Karaman attributed the capital found in 1880 to the Middle Ages, i.e. the second half of the eleventh century, and the other to the Roman era. However, he said himself that it is difficult to say based on their rendering whether or not they are contemporary (Karaman 1930: 194–195, n. 14). Until R. Kautzsch, the prevailing view was that the two capitals from Gradina originated in different periods, i.e. the capital found in 1880 was dated to the tenth/eleventh century and was modelled after that one found in 1912, which was in turn dated to Late Antiquity. Kautzsch was the first to explicitly state that the difference in the quality of rendering does not indicate differences in time of crafting, and he ascribed the differences to the skill of the respective masters. He dated both capitals to the first quarter of the sixth century, placing them into his group 6 and setting them apart from potential earlier dating. He nonetheless allowed for a later dating within the framework of the sixth century (Kautzsch 1936: 21–22).

Prelog’s analysis of 1962 is most important to dating the church and capitals, as he dated the church in Gradina to the sixth century, linking it – based on analysis of the layout and construction techniques – to the Church of Sts. Sergius and Bacehus and the Church of the Holy Apostles in Constantinople from the sixth century (Prelog 1993: 92–94). The Church of Sts. Sergius and Bacehus was completed in 537. In the same work, Prelog also cites the capital which treats the acanthus leaf in the same manner as the capitals of the church in Gradina, only it was rendered by the hand of an exemplary craftsman and in marble (Prelog 1993: 97, fig. in the middle). However, the tips of the leaves close the same figures, and the surface of the leaves is entirely flat, in a manner which Kautzsch calls “Lederblattern” (1936: 21). Prelog’s dating was assumed by J. Marasović in his dissertation, dating the time of construction to the latter half of the sixth century and linking construction with Justinian’s reconquest and restoration of Salona after the victory over the Ostrogoths. He found models in the construction features of Early Byzantine art, particularly the Hagia Sophia in Constantinople, completed in 537 (Marasović 1992: 140; 1998: 1015–1022; Piteša 1992: 135). The dat-

6. st. i povezujući izgradnju s Justinijanovom rekonkvistom i obnovom Salone nakon pobjede nad Gotima. Uzore nalazi u konstrukcijskim značajkama ranobizantske umjetnosti, osobito Sv. Sofiji u Konstantinopolu, završenoj 537. g. (Marasović 1992: 140; 1998: 1015–1022; Piteša 1992: 135). Prelogovo i Marasovićevo datiranje omogućava preciznije vremensko određenje izgradnje crkve u Gradini, odnosno datiranje samih kapitela. Crkve Sv. Sergija i Bakha te Sv. Sofija završene su 537. g. pa su *terminus ante quem non* za gradinske kapitele. Kako je protjerivanje Gota iz Dalmacije slijedilo iste te godine, tako je Justinijanova građevinska aktivnost mogla zahvatiti i Salonu, odnosno istočnu obalu Jadrana, donoseći aktualnu arhitekturu u najvažniji grad na istočnoj obali Jadrana. Za Prelogovo i Marasovićevo datiranje može se reći da je opće prihvaćeno. Migotti se za dataciju arhitekture poziva na Preloga, a na Kautzscha kad kapitele datira u Justinijanovo vrijeme (Migotti 1990: 19). Cambi u svim svojim radovima crkvu datira u Justinijanovo vrijeme, pa tako i u monografiji o antici upravo crkve u Gradini i Gatima ističe kao građevine centralnog tipa (Cambi 2002: 238). Slično piše i Rapanić u raspravi o vremenu prije karolinškoga (2000: 44). U sintezi o arhitekturi Dalmacije karolinškog vremena Jurković za crkvu Sv. Donata kaže da je jedina centralnoga tipa na istočnome Jadranu iz ranog karolinškog razdoblja, ali crkvu u Gradini ne spominje u kontekstu karolinškog vremena (Jurković 2000: 146, *passim*).

Slika 2. Kapitel oltarne pregrade kat. br. 2 u MHAS-u iz Bijaća, gore je vidljiv utor za šipke zastora (fototeka MHAS-a).
Figure 2. Altar screen capital, cat. no. 2 in the MHAS from Bijaći, slot for curtain rod visible on top (MHAS photo-archives).

Treba spomenuti i drugačija mišljenja, koja crkvu u Gradini datiraju u srednjovjekovno razdoblje. Ivančević crkvu u Gradini određuje u predromaniku, odnosno skupinu crkava koje pokazuju vezu niša kao građevnog elementa od antike do kasnijih razdoblja,

ing by Prelog and Marasović enables a more precise chronological determination of construction of the church at Gradina, and dating of the actual capitals. The Church of Sts. Sergius and Bacchus and the Hagia Sophia were completed in 537, so they are the *terminus ante quem non* for the Gradina capitals. Since the expulsion of the Ostrogoths from Dalmatia followed in that same year, Justinian's construction activities may have also encompassed Salona and the Eastern Adriatic seaboard, bringing current architecture to the most important city on the eastern coast of the Adriatic. It can be said that the dating by Prelog and Marasović is generally accepted. Migotti cites Prelog when dating the architecture, and Kautzsch when dating the capitals to Justinian's time (Migotti 1990: 19). In his works, Cambi dates the church to Justinian's era, so in a monograph on Antiquity he specifically stresses the churches in Gradina and Gata as structures of central type (Cambi 2002: 238). Rapanić wrote similarly in his discussion of the pre-Carolingian era (2000: 44). In a synthesis of the architecture of Dalmatia in the Carolingian era, Jurković said of the Church of St. Donatus that it is the only central type in the Eastern Adriatic in the early Carolingian era, but he did not mention the church in Gradina in the context of the Carolingian times (Jurković 2000: 146, *passim*).

Other opinions which date the church at Gradina to the medieval period also merit attention. Ivančević specifies the church at Gradina as pre-Romanesque, meaning that group of churches which exhibit a link between the niches as an architectural element from Antiquity to later periods, i.e. the Renaissance (Ivančević 1992: 61–62; 1996: 80). In a work dedicated to the church at Gradina, he even proposes dating to the ninth century (Ivančević 1994: 47, 52). Another advocate of the medieval hypothesis concerning the origin of the church at Gradina dated it to the beginning of the ninth century based on its layout and architecture (Bužančić 2000: 44; 2007: 130–131). He does not mention the stone sculpture and architectural elements. However, there are inconsistencies in this author's reconstruction; at places he includes a vestibule (Bužančić 2000: 44, fig. 5; 2007: 131–132), which was subsequently added on (Migotti 1990: 19; Piteša 1992: 133), while he leaves it out elsewhere (Bužančić 2000: 44, fig. 6; 2007: 133). Additionally, in his reconstruction he leaves out the pilaster-strips which he included in his floor-plan. The greatest problem is the external mantle of the octagon which, if rendered according to the model, has sides above the corner columns, i.e. the suggested arches, of approximately 7 m, and those which rise above the walls of the church of approximately 2 m. All of this is more difficult to align

odnosno renesanse (Ivančević 1992: 61–62; 1996: 80). U radu posvećenu crkvi u Gradini kao mogućnost predlaže pak datiranje u 9. st. (Ivančević 1994: 47, 52). Drugi zastupnik teze o ranosrednjovjekovnom porijeklu crkve u Gradini na osnovi tlocrta i arhitekture datira ju u početak 9. st. (Bužančić 2000: 44; 2007: 130–131). Ne spominje kamenu skulpturu i arhitektonske elemente. Međutim autor ima nedosljednosti u rekonstrukciji, negdje ima predvorje (Bužančić 2000: 44, sl. 5; 2007: 131–132), koje je kasnija nadogradnja (Migotti 1990: 19; Piteša 1992: 133), a drugdje ga izostavlja (Bužančić 2000: 44, sl. 6; 2007: 133). Također u rekonstrukciji izostavlja lezene koje donosi u tlocrtu. Najveći je problem vanjski plašt oktogona koji, ako se izvede po predloženom, ima stranice iznad kutnih stupova, odnosno predloženih lukova, od oko 7 m, a one koje idu iznad zidova crkve od oko 2 m. Sve je to teže uskladiti s većom širinom između središnjih stupova kod ulaznih vrata i apside te dobiti predloženu paralelnost stranica vanjskog i unutrašnjeg oktogona.

Priklonio bih se datiranju crkve u Justinijanovo vrijeme, što potvrđuje i datacija crkava u kojima se javljaju kapiteli tipa Gradina, a koje su sve ranokršćanske.

Tako kapitelima iz Gradine možemo pribrojiti kapitel iz crkve Sv. Marte (Chevalier 1999: 110, 121–122, sl. 10). Kapitel koji donosi Chevalier spominje se u Karamana (1930: 195, n. 14): “imamo iz Sv. Marte u Biaćima kapitel istog tipa, a sigurno iz rimske dobe, koji je veoma sličan kapitelu iz Gradine iz g. 1912.” Novija istraživanja upućuju na to da je starokršćanska crkva ispod Sv. Marte iz 6. st. (Chevalier 1996/I: 224; 1999: 110). Kapitel sigurno pripada crkvi Sv. Marte jer u arhivu društva “Bihać” postoji fotografija koja ispred crkve pokazuje dijelove nalaza (Gjurašin 1999: 83, sl. dolje). U inventaru MHAS-a pod brojem 30 postoji podatak o većem kapitelu ukrašenom akantovim lišćem koji je po dimenzijama pripadao arkaturama lađe crkve. Pronađen je 1967. g., visine je 40 cm, promjera pri vrhu 50 cm (Chevalier 1999: 122). Kapitel kat. br. 1. (sl. 1) te gore navedeni kapiteli iz crkve Sv. Marte kapitelu pripadaju arkaturi trobrodne ranokršćanske crkve ispod Sv. Marte (Chevalier 1999: 110).

Kapitel istog tipa u krčkoj katedrali – koji se otprije pripisuje bizantskom slogu (Jackson 1887: 141, sl. 86), ili se datira u kasno rimsko doba (Vasić 1922: 124), ili pak u srednji vijek (Karaman 1930: 195) – može se datirati u 6. st. Kapitel se nalazi iznad trećega stupa južne arkature. Starokršćanska crkva ispod današnje datirana je u prijelaz 5/6. st. (Mohorovičić 1971: 137, sl. 5/5). Kapiteli iz Dubrovnika uspoređeni su sa solinskim i datirani u 6. st. (Beritić 1962:

with the greater width between the central columns at the entrance and apse and obtain the model parallelism of the external and internal octagon.

I prefer the dating of the church to the time of Justinian, which is also confirmed by the dating of the churches in which Gradina-type capitals appear, all of which are Early Christian.

So the capital from the Church of St. Martha can be added to the Gradina capitals (Chevalier 1999: 110, 121–122, fig. 10). The capital cited by Chevalier is mentioned by Karaman (1930: 195, n. 14): “we have from St. Martha’s in Biaći a capital of the same type, certainly from Roman times, which is very similar to the capital from Gradina found in 1912.” (translation by E. Bosnar). More recent research indicates that an Early Christian church beneath St. Martha’s dates to the sixth century (Chevalier 1996/I: 224; 1999: 110). The capital certainly belongs to the Church of St. Martha, because there is a photograph in the archives of the Bihać Society showing parts of the find in front of the church (Gjurašin 1999: 83, fig. bottom). The MHAS inventory log, under number 30, contains data on a large capital decorated with acanthus leaves which judging by its dimensions belonged to the arcature of a church nave. It was discovered in 1967, with a height of 40 cm and a diameter of 50 cm at top (Chevalier 1999: 122). Capital cat. no. 1. (Fig. 1) and the above-mentioned capitals from the Church of St. Martha belonged to the arcature of a triple-nave Early Christian Church below St. Martha’s (Chevalier 1999: 110).

Slika 3. Dva dijela kapitela kat. br. 2 (snimio: B. Šiljeg, 1999).

Figure 3. Two parts of a capital, cat. no. 2 (photograph: B. Šiljeg, 1999).

A capital of the same type in the Krk cathedral – which was previously ascribed to the Byzantine style (Jackson 1887: 141, fig. 86), was associated with the Late Roman period (Vasić 1922: 124), or even the Middle Ages (Karaman 1930: 195) – can be dated to the sixth century. The capital is in front of the third column of the south arcature. The Early Christian church below the present-day church has been dated to the turn of the fifth into the sixth century (Mohorovičić 1971: 137, fig. 5/5). The capitals from

5, 6; Žile 1996: 283, 286, T. III, sl. 2). Ta podskupina kapitela tipa Gradina, uključujući kat. br. 1 (sl. 1), pripada arkaturama crkvi. Sličnih su dimenzija promjeri dna (36–45 cm) i visina (do 48 cm). Listovi akanta zatvaraju iste geometrijske likove. Abak ima blago uvijene stranice i oblo izbočenje po sredini ispod kojeg je urezan trokut kao reminiscencija voluta. Tako ti kapiteli čine skupinu koja pripada istom vremenu i vjerojatno istoj radionici 6. st. poslije 537. g.

Drugoj podskupini pripadaju dva kapitela iz Bijači – kat. br. 2. (sl. 3.) i kat. br. 3. (sl. 5, 6) – koji veličinom i utorima kod abaka pripadaju ili ciboriju, za što imamo primjer u Lovrečini i Srimi, ili oltarnoj pregradi, kao što je prikazano u reljefu ulomka pluteja iz Sv. Donata u Zadru (Vežić 1985: sl. 55). Kapitel iz Omiša slične je veličine i datiran je u prvi tren u 5–6. st., kompariran sa solinskim i bračkim (Bezić 1961: 54, 56, 59), a kasnije u 6. st. (Fisković 1980: 216; Chevalier 1996/I: 257). Utori na vrhu kapitela služili su učvršćenju grede ili luka. Omiškom kapitelu po rasporedu geometrijskih likova među lišćem najbliži je kapitel iz Postira, datiran u prvu polovicu 6. st. Navedene su analogije s kapitelima iz Lovrečine i Gradine (Marin 1977: 155, T. LXXII; 1980: 118). Knjiga *Ranokršćanski spomenici otoka Brača* obrađuje crkvu u Postirama s kapitelom ove skupine datirajući je u 6. st. (Kovačić 1994: 48). Kapitel iz Katića Bajama u Biskupiji, poznat u crtežu iz 1897. g. i datiran u 5–6. st., još je jedan koji pripada ovoj skupini (Gunjača 1953: 46, sl. 45). Važni za dataciju ove podskupine, ali i skupine gradinskog tipa, jesu i pilastri s kapitelima iz Eufrazijeve bazilike u Poreču (Šonje 1982: 30, sl. 11; Terry 1988: 33–35) te iz Muntajane (Šonje 1986–89: 206, 223). Kapiteli su između ostalog oblikovani od četiri akantova lista i zatvaraju među sobom likove kao gradinski. Izgradnja Eufrazijeve bazilike pada u vrijeme nakon Justinijanove rekonkviste. Šonje izgradnju biskupskog dvora u Poreču veže s crkvom Sv. Agneze u Muntajani, u kojoj također imamo iste kapitele. Oni se mogu vezati uz nalaz broskog tereta kod Marzamemija u blizini Sicilije, koji je datiran upravo u prvu polovicu 6. st. (Kapitän 1980: 92–93, n. 15). U Djerashu imamo kapitele i stupove datirane u 6. st., isto kao u Poreču, odnosno u Marzamemiju (Sodini 2003: 127, sl. 12).

Treću podskupinu čine brački polukapiteli prozorskih otvora. U bazilici u Povljima na Braču otkriven je *in situ* stup starokršćanske trifore s polukapitelima koji su ukrašeni na isti način kao dosad navedeni kapiteli (Ostojić 1960: 8, 21). U blizini crkve nađena su dva kapitela ukrašena akantovim lišćem za koje Ostojić kaže da pripadaju istoj skupini (1960: 16, 18). Mislim da ti kapiteli imaju osam akantovih listova, četiri na rubovima i četiri po sredini kalata,

Dubrovnik were compared with those from Solin and dated to the sixth century (Beritić 1962: 5, 6; Žile 1996: 283, 286, pl. III, fig. 2). This sub-group of Gradina-type capitals, including cat. no. 1 (Fig. 1), belongs to the church arcatures. The dimensions of the diameters of the bottom (36–45 cm) and height (up to 48 cm) are similar. The acanthus leaves enclose identical geometric shapes. The abacus has gently curved sides and a rounded protrusion in the middle, below which a triangle reminiscent of a volute is engraved. These capitals thus form a group which belongs to the same time and probably the same sixth-century workshop some time after 537.

The second sub-group includes two capitals from Bijači – cat. no. 2 (Fig. 3.) and cat. no. 3 (Fig. 5, 6) – which, based on their size and the slots on the abacus, either belong to a ciborium, for which there are examples in Lovrečina and Srima, or an altar screen, as shown on the relief of a pluteus fragment from St. Donatus in Zadar (Vežić 1985: fig. 55). A capital from Omiš is similar in size, and it was at first instance dated to the fifth/sixth century, compared to those from Solin and Brač (Bezić 1961: 54, 56, 59), and later to the sixth century (Fisković 1980: 216; Chevalier 1996/I: 257). The slots atop the capital served to fasten it to a beam or arch. The Omiš capital, based on the arrangement of geometric forms among the leaves, is most similar to the capital from Postira, dated to the first half of the sixth century. These are analogies to the capitals from Lovrečina and Gradina (Marin 1977: 155, pl. LXX-II; 1980: 118). The book *Ranokršćanski spomenici otoka Brača* (Early Christian Monuments of the Island of Brač) covers the church in Postira with the capital from this group, dated to the sixth century (Kovačić 1994: 48). The capital from Katića Bajami in Biskupija, known in a drawing from 1897 and dated to the fifth/sixth century, is another that belongs to this group (Gunjača 1953: 46, fig. 45). The pilasters with capitals from the Euphrasius Basilica in Poreč (Šonje 1982: 30, fig. 11; Terry 1988: 33–35) and from Muntajana (Šonje 1986–89: 206, 223) are vital to the dating of this sub-group, as well as of the Gradina-type group. The capitals are, among other things, formed of four acanthus leaves and between them they enclose forms like that Gradina type. The construction of the Euphrasius Basilica occurred some time after Justinian's reconquest. Šonje associates the construction of the bishop's palace in Poreč with the Church of St. Agnes in Muntajana, in which the same type of capitals can be found. These can in turn be tied to the find of ship cargo at Marzamemi near Sicily, which was in fact dated to the first half of the sixth century (Kapitän 1980: 92–93, n. 15). There are capitals and columns dated

i ne tvore geometrijske figure toliko karakteristične za skupinu o kojoj govorim, iako su vjerojatno istovremeni. Kasniji istraživači crkvu iz Povlja također datiraju u 6. st. (Domančić 1994: 18–19; Jeličić-Radonić 1994a: 24–25). U srednjovjekovnoj crkvi Sv. Vida u Dolu nalazi se jedan prozorski stupac s kapitelima ukrašenima na isti način, koji pripada u ovu podskupinu, a upotrijebljen je kao spolij za nosač oltarne mense u ranoromaničkoj crkvi, pa ostaje pitanje iz koje crkve potječe (Kovačić 1994a: 92). Crkve iz Povlja i Postira Belamarić datira u drugu polovicu 6. st., vezujući njihovu gradnju uz konačno istjerivanje Gota iz Dalmacije, tj. uz Justinijanovu rekonkvistu. Po njemu to se dogodilo tek nakon 548. g., odnosno gotskog napada na Makarsku (Belamarić 1994: 8).

Slika 4. Dno kapitela kat. br. 2 (snimio: B. Šiljeg, 1999).

Figure 4. Bottom of capital, cat. no. 2 (photograph: B. Šiljeg, 1999).

Prethodnike kapitela kojih listovi čine geometrijske likove kao kod gradinske skupine nalazimo u ranijim razdobljima. Kautzsch donosi velik broj kapitela koji jasno pokazuju kako je raspored listova na način kapitela tipa Gradina bio zastupljen krajem 3. st., a isto tako u 4. i 5. st. Većina tih kapitela ima dva reda s po osam akantovih listova, što predstavlja tipičan korintski kapitel. Najbliže primjerke ukrašene s četiri lista nalazimo u Saloni (Kautzsch 1936: 11–19, T. 2.22, T. 3) i Solunu (*ibid.* 79, 239, T. 17). Svi su datirani u 5. st. Među njima se razlikuju raniji i kasniji. Raniji primjerci, salonitanski (*ibid.* 14, 15, 19, T. 2), pripadaju prvoj polovici 5. st., a kasniji (*ibid.* 22, T. 3, 238, T. 17), drugoj polovici 5. st. Dyggve (1933: 77, sl. 35) kapitel br. 15 Kautzschova kataloga stavlja u vrijeme gradnje Dioklecijanove palače i obnove amfiteatra u Saloni, vežući ga s kapitelom koji je pronađen kod amfiteatra. Tu dataciju nakon nalaza identičnih kapitela (2 kom.) u arheološkim radovima na amfiteatru treba promijeniti. Kapiteli se po kontekstu nalaza datiraju u 5. st. (Oreb 1986: 239, sl. 7), što je bila i Kautzschova konstatacija

to the sixth century in Djerash, just as in Poreč and Marzamemi (Sodini 2003: 127, fig. 12).

The third sub-group consists of the semi-capitals of window openings from Brač. The column of an Early Christian triphora with semi-capitals decorated in the same manner as the aforementioned capitals was discovered *in situ* in the basilica in Povlja on Brač (Ostojić 1960: 8, 21). Two capitals decorated with acanthus leaves were found near the church, which Ostojić said belonged to the same group (1960: 16, 18). I believe that these capitals have eight acanthus leaves, four on the edges and four in the middle of the calathus, and that they do not form the geometric figures so characteristic of the group which I am examining, even though they probably were contemporary. Later researchers also dated the church in Povlja to the sixth century (Domančić 1994: 18–19; Jeličić-Radonić 1994a: 24–25). In the medieval Church of St. Vitus in Dol, there is one small window column with identically-decorated capitals, which belongs to this sub-group, and it was used as a spolia to support the altar mensa in an early Romanesque church, so the question remains as to which church it is from (Kovačić 1994a: 92). The churches from Povlja and Postira were dated by Belamarić to the latter half of the sixth century, linking their construction to the final expulsion of the Ostrogoths from Dalmatia, i.e. with Justinian's reconquest. According to him this only occurred after 548, that is the Ostrogoth attack on Makarska (Belamarić 1994: 8).

The predecessors to the capitals with leaves making geometric forms like those of the Gradina group can be found in earlier periods. Kautzsch published a large number of capitals which clearly demonstrate how the arrangement of leaves in the manner of the Gradina-type capitals was present at the end of the third century, and also in the fourth and fifth centuries. Most of these capitals have two rows of eight acanthus leaves each, which constitutes a typical Corinthian capital. The closest examples decorated with four leaves were found in Salona (Kautzsch 1936: 11–19, T. 2.22, pl. 3) and Salonica (*ibid.* 79, 239, pl. 17). All are dated to the fifth century. Among them the earlier and later ones are distinguished. The earlier examples, from Salona (*ibid.* 14, 15, 19, pl. 2), belong to the first half of the fifth century, while the later ones (*ibid.* 22, pl. 3, 238, pl. 17), belong to the latter half of the fifth century. Dyggve (1933: 77, fig. 35) placed capital no. 15 from Kautzsch's catalogue in the time of construction of the Diocletian's Palace and restoration of the amphitheatre in Salona, linking it to the capital found at the amphitheatre. After discovery of identical capitals (2 pieces) during archaeological research

(Kautzsch 1936: 19). U krčkoj katedrali uz kapitel tipa Gradina imamo i kapitel sličan nađenima kod salonitanskog amfiteatra. Kapitel br. 19 Kautzschova kataloga može se vezati uz kapitele iz Sv. Mihajla kod Baške (Fučić 1998: 103). Mislim da se u tim kapitelima mogu vidjeti osobine gradinske skupine, pa tako Kautzschovi br. 14 i 15 imaju lišće klesano slično kao kod gradinskih kapitela, ali još uvijek zadržavaju dubinu i realistični pristup, dok kapiteli br. 19 i 22 imaju lišće pripijeno uz kalotu kapitela poput kože "Lederblattern" (Kautzsch 1936: 21), što je svakako svojstvo gradinske skupine.

Slika 5. Kapitel kat. br. 3, gore je vidljiv utor za šipku zastora, u MHAS-u iz Bijaća (snimio: B. Šiljeg, 1999).

Figure 5. Capital, cat. no. 3, slot for curtain rod visible, in MHAS from Bijaći (photograph: B. Šiljeg, 1999).

Sve navedeno pokazuje kako je riječ o jednoj dobro definiranoj skupini kapitela. Datirao bih je u vrijeme poslije 537. g., nakon Justinijanove rekonkviste (Goldstein 1992: 25), odnosno u sredinu 6. st., jer držim da su primjerci iz Gradine u Solinu, pa i ostalih crkava, sigurno vremenski određeni. Isto tako mislim da mogu govoriti o lokalnome dalmatinskom tipu. Koncentracija te vrste kapitela u salonitanskom okruženju upućuje na mjesto gdje bi trebalo tražiti radionicu ili radionice te skupine. Pritom mislim na bračke i salonitanske radionice (karta 1).

on the amphitheatre, this dating must be changed. The capitals were dated to the fifth century based on the context of the find (Oreb 1986: 239, fig. 7), which was also Kautzsch's assertion (Kautzsch 1936: 19). In the Krk cathedral, beside the Gradina-type capital there is also a capital similar to those found at the Salona amphitheatre. Capital no. 19 in Kautzsch's catalogue can be linked to the capitals from St. Michael's near Baška (Fučić 1998: 103). I believe that characteristics of the Gradina group can be seen in these capitals, so that Kautzsch's no. 14 and 15 have leaves engraved similarly to those of the Gradina capitals, but they still retain depth and a realistic approach, while capitals no. 19 and 22 have leaves clinging to the capital's calotte like "Lederblattern" (Kautzsch 1936: 21), which is certainly a feature of the Gradina group.

All of this demonstrates that this is a well-defined group of capitals. I would date them to the period following 537, after Justinian's reconquest (Goldstein 1992: 25), i.e. the mid-sixth century, because I believe the examples from Gradina in Solin, and from other churches, are certainly chronologically determined. By the same token, I believe I can speak of a local Dalmatian type. The concentration of this type of capital in the Salona environs indicates a place where a workshop or workshops of this group should be sought. Here I am thinking specifically of Brač and Salona workshops (map 1).

Outside of Croatia, similar capitals dated to the sixth century can be found in Pella in Jordan (Sodini 2003: 127, fig. 12), in the museum in Yarmouk (*ibid.* 127, fig. 13, 14), in the southern basilica of Abil (*ibid.* 128–129, fig. 18). In Greece there is a bizonal capital which in its lower portion has four acanthus leaves placed in the fashion of those covered in this work, dated to the late fifth and early sixth century (Sodini 1977: 428, n. 22, fig. 1). All of these capitals, although they are similar, are not entirely like the Gradina type.

SRIMA-TYPE CAPITALS

Some scholars have linked Gradina-type capitals to a similar—but not the same—group of capitals. These are the capitals from Tučepi (2 of them) (map 1), dated based on analogies with the capitals of the Gradina group from Solin, Omiš, Povelja and Dubrovnik to the fifth-sixth centuries (Bezić-Božanić 1962: 14–16, 21), from Živogožće, dated to the sixth century (Fisković 1980: 216, fig. 5a), from Srma (6 pieces), dated to the sixth century (Gunjača 1989, 166–167; Maršić 2005: 121–122), from Cim at Mostar (2 pieces), dated to fourth-fifth centuries based

Izvan Hrvatske slične kapitele datirane u 6. st. nalazimo u Pelli u Jordanu (Sodini 2003: 127, sl. 12), u muzeju u Yarmouku (*ibid.* 127, sl. 13, 14), u južnoj bazilici Abila (*ibid.* 128–129, sl. 18). U Grčkoj postoji dvozonski kapitel koji u donjem dijelu ima četiri akantova lista postavljena na način kao kod naših, datiran u kraj 5. st. i početak 6. st. (Sodini 1977: 428, n. 22, sl. 1). Svi ti kapiteli, iako imaju sličnosti, nisu sasvim poput gradinskih.

KAPITELI TIPRA SRIMA

Kapitele tipa Gradina neki autori vezali su uz sličnu, ali ne istu skupinu kapitela. To su kapiteli iz Tučepa (2 kom.) (karta 1), na osnovi analogija s kapitelima gradinske skupine iz Solina, Omiša, Povelja i Dubrovnika datirani u 5–6. st. (Bezić-Božanić 1962: 14–16, 21), iz Živogošća, datiran u 6. st. (Fisković 1980: 216, sl. 5a), iz Srime (6 kom.), datirani u 6. st. (Gunjača 1989, 166–167; Maršić 2005: 121–122), iz Cima kod Mostara (2 kom.), datirani prvom crkvom uz koju se vežu kapiteli oltarne mense u 4–5. st. (Anđelić 1974: 192, 219, 220, T. VI 3a), iz Gata, datiran u drugu četvrtinu 6. st., analogno kapitelima iz Gradine, Povelja, Postira, Omiša, Tučepa i Cima (Jelčić-Radonić 1994: 88, 169, sl. 86), iz Dikovače, datiran u 6. st. (Cambi, Gamulin & Tonković 1999: 86, 104, 115) te iz Gornjeg Vakufa, gdje je crkva datirana u 5–6. st. (Petrović 1961: 231–234; Chevalier 1996/I: 364–365). Proizvodi su istog tipa dio kapitela iz Drvenika, Donje Vale (Tomasović 2003: 83–85), te kapitel iz Trogira (Kovačić 1993: 298, 299, T. VII/4). Iz Klapavice ima kapitel oltarne pregrade istog tipa zabilježen na fotografiji i vidljiv među ostacima

Slika 6. Kapitel kat. br. 3 (snimio: B. Šiljeg, 1999).

Figure 6. Capital, cat. no. 3 (photograph: B. Šiljeg, 1999).

on the first church to which the altar mensa capitals are tied (Anđelić 1974: 192, 219, 220, pl. VI 3a), from Gata, dated to the second quarter of the sixth century, analogous to the capitals from Gradina, Povelja, Postira, Omiš, Tučepi and Cim (Jelčić-Radonić 1994: 88, 169, fig. 86), from Dikovača, dated to the sixth century (Cambi, Gamulin & Tonković 1999: 86, 104, 115) and from Gornji Vakuf, where the church was dated to the fifth–sixth centuries (Petrović 1961: 231–234; Chevalier 1996/I: 364–365). The portion of the capital from Drvenik, Donja Vala (Tomasović 2003: 83–85), and the capital from Trogir (Kovačić 1993: 298, 299, pl. VII/4) are products of the same type. There is an altar-screen capital of the same type from Klapavica recorded in a photograph and visible among the remains of the columns (Bulić 1907: 106, pl. XI). The church has been dated to the sixth century (Chevalier 1996/I: 208). A censor also confirms the dating (Bulić 1907: 107–108, pl. XIII). A certain dating of this group is confirmed first and foremost by the Church of St. Cyprian in Gata, dated to the second quarter of the sixth century (Jelčić-Radonić 1994: 169), and the church in Srma, dated to an earlier period of the sixth century (Cambi 2005: 66–67), i.e. after Justinian's reconquest (Maršić 2005: 121–122). All capitals besides the one from Živogošće have a rectangular abacus. The sides of the abacus on the Živogošće capital are withdrawn, and they have a protrusion in the middle of the side in the same manner as the Gradina type. Because of their presence (six in all) and the level of research done on these capitals at the Srma site, I call them the *Srma type*. Territorially, Srma belongs to Liburnia, but the Srma church complex falls within the Salona cultural sphere of the sixth century (Migotti 1991: 302).

I believe that in terms of chronology and style, these capitals should be tied to the first group. Thus, dating of the capitals from Cim should be corrected to the sixth century (Anđelić 1974: 192, 219, 220, pl. VI 3a; Chevalier 1996/I: 400). In the case of the examples found earlier, I can accept the comparison with the capitals from Gradina, Krk and Povelja, but I believe that today, after a large number has been published, it is possible to distinguish two groups. When I seek alleged similarities, then I can say that both groups have four acanthus leaves, that they exhibit the same degree of geometrization and that all similarities end here. There are many more differences, so the second group does not have the reminiscence of helices, oculi between parts of the leaves, withdrawn abacus sides, protrusions and moulding on the abaci (except the capitals from Tučepi), the size which appears in individual examples from the first group.

stupova (Bulić 1907: 106, T. XI). Crkva je datirana u 6. st. (Chevalier 1996/I: 208). Dataciju potvrđuje i kadionica (Bulić 1907: 107–108, T. XIII). Sigurnu dataciju te skupine određuju ponajprije crkva Sv. Ciprijana u Gatima, datirana u drugu četvrtinu 6. st. (Jeličić-Radonić 1994: 169), te crkva u Srimi, datirana u ranije vrijeme 6. st. (Cambi 2005: 66–67), odnosno nakon Justinijanove rekonkviste (Maršić 2005: 121–122). Svi kapiteli osim onog iz Živogošća imaju pravokutan abak. Stranice abaka kapitela iz Živogošća uvučene su te po sredini stranica imaju izbočinu na način gradinskog tipa. Zbog zastupljenosti (6 kom.) i istraženosti tih kapitela na loklitetu Srma nazivam ih *srimskim tipom*. Srma teritorijalno pripada Liburniji, ali srmski crkveni kompleks pripada salonitanskom kulturnom krugu 6. st. (Migotti 1991: 302).

Držim da ove kapitele vremenski i stilski treba vezati uz prvu skupinu. Stoga dataciju kapitela iz Cima treba ispraviti na 6. st. (Anđelić 1974: 192, 219, 220, T. VI 3a; Chevalier 1996/I: 400). Za ranije nađene primjerke mogu prihvatiti usporedbu s kapitelima iz Gradine, Krka i Poblja, ali mislim da je danas, nakon većeg broja objavljenih, moguće razlučiti dvije skupine. Kad potražim navodne sličnosti, onda mogu reći da obje skupine imaju četiri akantova lista, da pokazuju isti stupanj geometrizacije te da tu prestaje svaka sličnost. Puno je više razlika, pa tako druga skupina nema reminiscenciju vitica, okule između dijelova listova, uvučene stranice abaka, ispupčenja i profilacije na abacima (osim kapitela iz Tučepa), veličinu koja se javlja kod pojedinih primjeraka prve skupine.

Na sjevernome Jadranu u Italiji imamo tri kapitela koja su slična skupini srmskih kapitela. Jedan je kapitel oltarne mense iz muzeja u Spoletu, prvotno datiran u 7–8. st. (Serra 1961: 75–76, T. XLI). Drugi je iz muzeja u Brescii, vjerojatno stup oltarne mense. Za razliku od dalmatinskih iznad listova ima volute na krajevima i reljefni grčki križ po sredini stranica. Datiran je u 6. i 7. st (Panazza & Tagliaferri 1966: 75–76, T. XLI). Posljednji je iz Ravene, iz muzeja, kao i ostali bez poznatog mjesta nalaza. Kapitel ima volute, abak podijeljen na dvije horizontalne trake, po sredini uvučenih stranica i s izbočenjem, te je sličan onomu iz Spoleta. Iako je uspoređen s gradinskima, datiran je upitno u 7. st. (Bovini 1969: 44, sl. 72). Nakon novih saznanja treba ih datirati u sredinu 6. st. U Amanu u Jordanu postoji kapitel sličan srmskoj skupini datiran u 6. st. (Sodini 2003: 128–9, sl. 32). Iz crkve Sv. Ivana u Efezu potječe impost-kapitel koji je u donjem dijelu ukrašen na način kao srmski. Gornji dio nosi Justinijanov monogram te je sigurno datiran (Hörmann 1951: 124, T. XXXI; Sodini 2002: 134). U Pisidi u Frigiji imamo skoro isti kapitel (Belke & Mersich 1990: 418–419, sl. 115). U

In the northern Adriatic seaboard in Italy, there are three capitals similar to the Srma group of capitals. One is a capital from the altar mensa held in the museum in Spoleto, initially dated to the seventh/eighth century (Serra 1961: 75–76, pl. XLI). The second is from the museum in Brescia, probably a column of an altar mensa. As opposed to the Dalmatian examples, it has volutes on the ends above the leaves and a relief Greek cross in the middle of the sides. It has been dated to the sixth/seventh centuries (Panazza & Tagliaferri 1966: 75–76, pl. XLI). The last one is from Ravenna, from the museum, with an unknown find site, like the others. The capital has volutes, an abacus divided into two horizontal bands, sides withdrawn in the middle with protrusions, and it is similar to the one from Spoleto. Although compared with those from Gradina, it was questionably dated to the seventh century (Bovini 1969: 44, fig. 72). In light of new knowledge, they should be dated to the mid-sixth century. There is a capital in Amman, Jordan that is similar to those of the Srma group, dated to the sixth century (Sodini 2003: 128–9, fig. 32). An impost-capital decorated in Srma-type fashion in the lower portion comes from the Church of St. John in Efez. The upper portion bears Justinian's monogram and is certainly dated (Hörmann 1951: 124, pl. XXXI; Sodini 2002: 134). An almost identical capital comes from Pisidia in Phrygia (Belke & Mersich 1990: 418–419, fig. 115). In Greece, in west Messinia (Marathopolis *Dialiskari* site) there is an identical type of capital dated to the fifth century (Davis *et al.* 1997: 474–475, fig. 29/16, pl. 91/e) and it has been ascribed to a profane building, although later within the framework of the PRAP (Pylos Regional Archaeological Project), it was dated to a broader period of 400–600 AD ([http://docs.classics.uc.edu\[...\]](http://docs.classics.uc.edu[...].)).

CONCLUDING CONSIDERATIONS

The capitals examined in this work from the territory of Roman Dalmatia can be classified into two groups: Gradina-type capitals and Srma-type capitals.

The Gradina-type capitals can be divided into three sub-groups: arcature capitals, altar (ciborium) screen capitals and window-opening capitals. Those designated on the map lead to certain conclusions (map 1). The large Gradina-type capitals can be found in the large cities of the sixth century: Krk, Sikuli, Salona and Ragusium (Dubrovnik). Anonymous of Ravenna mentions Salona, Ragusium and Sikuli as cities (Suić 2003: 440). An interesting fact at this level of research is the appearance of large capitals in cities. This should be seen as planned and well-organized construction after the expulsion of

Grčkoj na zapadu Mesenije (lokalitet Marathopolis *Dialiskari*) imamo iste takve kapitеле prvotno datirane u 5. st. (Davis *et al.* 1997: 474–475, sl. 29/16, pl. 91/e) te pripisane profanom objektu, ali kasnije u okviru projekta PRAP (The Pylos Regional Archaeological Project) datirane u šire razdoblje 400–600 g. ([http://docs.classics.uc.edu\[...\]](http://docs.classics.uc.edu[...]))).

ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Obradene kapitеле s područja rimske Dalmacije možemo svrstati u dvije skupine: kapiteli tipa Gradina i kapiteli tipa Srima.

Kapitеле tipa Gradina možemo podijeliti na tri podskupine: kapitеле arkatura, kapitеле oltarnih pregrada (ciborija) te kapitеле prozorskih otvora. Kartirani, navode nas na određene zaključke (karta 1). Veliki kapiteli tipa Gradina nalaze se u većim gradovima 6. st. – Krku, Sikulima, Saloni i Raguziju (Dubrovniku). Salonu, Raguzij i Sikule Ravenjanin spominje kao gradove (Suić 2003: 440). Zanimljivo je svakako na ovom stupnju istraženosti pojavljivanje velikih kapitela u gradovima. U tome treba vidjeti plansku i dobro organiziranu izgradnju nakon protjerivanja Gota. Činjenica da takve kapitеле imamo u Dubrovniku potvrđuje njegov značaj u vrijeme rekonkviste. Uz spomenike koje je obradio C. Fisković i dobro ih datirao u 6. st. dva kapitela tipa Gradina prilog su značenju Dubrovnika u to vrijeme (Fisković 1958–59: 54–55; 1980: 244–245). Tako bi se to utvrđenje, odnosno grad, nalazilo na predjelu Kaštela, s crkvama Sv. Marije i Sv. Andrije, oba titulara popularna u ranobizantsko vrijeme. U istraživanjima ispod katedrale pronađeni su bizantska crkva koja se

the Ostrogoths. The fact that such capitals existed in Dubrovnik confirms its importance at the time of the reconquest. In addition to the monuments analyzed by Fisković and soundly dated to the sixth century, the two Gradina-type capitals constitute a contribution to knowledge of Dubrovnik at that time (Fisković 1958–59: 54–55; 1980: 244–245). Thus this fortification, or city, would have been located in the Kaštel section, with the Churches of St. Mary and St. Andrew, both titulars popular during the Early Byzantine period. In research conducted below the cathedral, a Byzantine church was discovered which was dated from the sixth to eighth centuries, and a wall dated to Late Antiquity. Without delving into a discourse that would require a separate paper, I believe that a church was possible at this site in the sixth century, based on similar events elsewhere in the Empire. The city developed at a strategic site with one or more churches within its walls, a harbour which may have—but need not

Slika 8. Kapitel kat. br. 3, dno s utorom za stup i urezanim linijama za izradu kapitela u (snimio: B. Šiljeg, 1999).

Figure 8. Capital, cat. no. 3, bottom with slot for column and engraved lines for production of the capital (photograph: B. Šiljeg, 1999).

Slika 7. Kapitel kat. br. 3, vrh abaka s utorom za gredu i urezanim linijama za izradu kapitela (snimio: B. Šiljeg, 1999).

Figure 7. Capital, cat. no. 3, top of abacus with slot for beam and engraved lines for production of the capital (photograph: B. Šiljeg, 1999).

have—been defended by ramparts, and a series of churches in the environs of the city/fortification, such as, for examples, Sigurata at Prijeko (Peković & Žile 1999: 20, pl. I/1). If the hypothesis of large capitals in cities is correct, Sikuli can be located in the surroundings of the Church of St. Martha in Bijaći, although more recent research places Sikuli in Kaštel Štafilić, i.e. Resnik (Kamenjarina 2004: 225–227). Cassiodorus mentioned Krk as an island which merits a magistrate (Suić 2003: 439).

Smaller Gradina-type capitals can be found at places on the island of Brač (Postira, Povelja and Dol) and on the mainland shores near Brač (Omiš and Bijaći). An exception is the capital from Katića Bajami. It is assumed that these capitals were made on

datira u rasponu od 6. do 8. st. i zid koji se stavlja u kasnu antiku. Ne ulazeći u raspravu koja bi zahtijevala poseban rad, mislim da je na tom mjestu u 6. st. crkva moguća, po ugledu na slična događanja drugdje u Carstvu. Grad se razvija na strateškom mjestu s jednom ili više crkava unutar zidina, lukom koja može biti branjena zidinama, ali ne mora, te nizom crkava u okolini grada/utvrđenja, kakva je primjerice Sigurata na Prijekom (Peković & Žile 1999: 20, T. I/1). Ako je teza o velikim kapitelima u gradovima ispravna, Sikule možemo ubicirati u okolicu crkve Sv. Marte u Bijaćima, premda novija istraživanja Sikule smještaju u Kaštel Štafilić, odnosno Resnik (Kamenjarin 2004: 225–227). Kao otok koji zasluži suca Krk spominje Kasiodor (Suić 2003: 439).

Manji kapiteli tipa Gradina nalaze se po Braču (Postira, Povelja i Dol) te na obalama u blizini Brača (Omiš i Bijaći). Izuzetak je kapitel iz Katića Bajama. Pretpostavljamo da su ti kapiteli rađeni na Braču. Naime na Braču zasad imamo veći broj lokaliteta te dvije kategorije kapitela. Jedna je pripadala oltarnoj pregradi, a druga prozorskim otvorima. Zanimljivo je da Perat za veliki kapitel iz Bijaća kaže da je od smrdečca, tj. bitumiziranog vapnenca (Gjurašin 1999: 44). Bitumizirani vapnenac zasad se veže uz bračke kamenolome Škripa (Gunjača 2005: 20; Maršić 2005: 74).

Karta nalazišta kapitela srimskog tipa (karta 1) upućuje na traženje radioničkog mjesta izvan Brača. Međutim analiza kamena iz Srima pokazuje da se radi o bračkim kamenolomima. Možda se u ovom slučaju radi o polugotovim proizvodima koji su kasnije doradivani u Saloni ili pak na samome gradilištu. Sadašnje stanje istraženosti upućuje na to da su kapiteli u Salonu stizali kao poluproizvod i ondje bili dovršavani, kao što se to pretpostavlja i za istovremene sarkofage solinskog tipa (Fisković 1996: 119). Takav način proizvodnje utvrđen je za prokoneške kamenolome, najpoznatije i najproduktivnije u 6. st. (Jones 1991: 134–137; Sadini 2002: 129–130).

Uočava se koncentracija ovih kapitela u Makarskoj primorju i njegovu zaleđu. Već je Fisković uočio koncentraciju sličnih izrađevina i vezao ih uz osnivanje Makarske biskupije na saboru u Saloni 533. g. (Fisković 1980: 216). Kapiteli iz zaleđa (Gata, Zmijavci, Cim i Gornji Vakuf) pripadaju stupovima oltarnih mensi. Među nalazima na obali prevladavaju veći kapiteli (Srima, Živogošće, Klapavica i, vjerojatno, Tučepi), koji bi pripadali oltarnim pregradama i ciborijima. Kapiteli iz Drvenika i Trogira mogli bi pripadati oltarnim stupićima.

OVAKO definirana dva tipa kapitela – gradinski i srimski – omogućuju uže datiranje niza crkava ili pojedinih faza, od kojih su neke istražene u cijelosti

Brač, for so far there is a large number of sites on Brač and two categories of capital. One belonged to an altar screen, and the other to window openings. It is interesting that Perat said of the large capital from Bijaći that it is made of bituminous limestone (Gjurašin 1999: 44). Bituminous limestone has thus far been associated with the Škripa quarry (Gunjača 2005: 20; Maršić 2005: 74).

The map of find sites for Srima-type capitals (map 1) indicates that some place outside of Brač should be sought as a workshop locale. However, analysis of stone from Srima indicates that it is from the Brač quarries. Perhaps in this case it is a matter of semi-finished products which were later finished in Salona or at the construction site itself. The current level of research indicates that the capitals made their way to Salona as semi-products and were then finished there, which is also assumed of the contemporary Solin-type sarcophagi (Fisković 1996: 119). This same manner of production was ascertained for the Proconese quarries, the best known and most productive in the sixth century (Jones 1991: 134–137; Sadini 2002: 129–130).

A concentration of these capitals in the Makarska littoral and its hinterland has been observed. Fisković already noticed a concentration of similar products and associated them with the establishment of the Makarska diocese at the synod in Salona in 533 (Fisković 1980: 216). Capitals from the hinterland (Gata, Zmijavci, Cim and Gornji Vakuf) belong to the columns of altar mensas. Among the finds on the coast, large capitals predominate (Srima, Živogošće, Klapavica and, probably, Tučepi), which would belong to altar and ciborium screens. The capitals from Drvenik and Trogir may belong to small altar columns.

The two capital types so defined, Gradina and Srima, enable the more precise dating of a series of churches or individual phases, of which some were researched in their entirety (Gata, Srima, Zmijavci, Postira and Povelja), and others, which were only partially researched or are known only based on sporadic finds. The large number of the churches mentioned here constitute only a part of the structures which were erected after Justinian's reconquest, not only in the Eastern Adriatic seaboard but throughout the Empire. The specific aspects of the working of the capitals, especially the Gradina type, back the hypothesis of local workshops, which managed to uphold the imperial plan to reconstruct the Empire at least within its provincial frameworks. Future research will, I believe, show a predominance of domestic workshops as recorded in the case of Epirus Vetus (Bowden 2003: 142, 143), as a general solution to the lack of imported products, either due to

(Gata, Srma, Zmijavci, Postira i Poblja), i drugih, koje su istražene tek djelomično ili su poznate samo iz sporadičnih nalaza. Veliki broj ovdje spomenutih crkava samo je dio građevina koje su izrasle nakon Justinijanove rekonkviste, ne samo na istočnoj obali Jadrana, već i u cijelom Carstvu. Specifičnost izrade kapitela, pogotovo onih gradinskog tipa, govori u prilog lokalnim radionicama, koje su uspjele podržati carski plan obnove Carstva barem u svojim provincijalnim okvirima. Buduća istraživanja pokazat će, vjerujem, prevagu domaćih radionica, kao što zabilježeno za Epir Vetus (Bowden 2003: 142, 143), kao opću soluciju u nedostatku uvoznog proizvoda, bilo zbog nemogućnosti proizvođača bilo zbog ekonomske nemogućnosti naručioca (Sodini 2002: 135).

Kapiteli tipa Gradina i Srma omogućuju vezanje pojedinih dijelova crkvenog namještaja u skupine, koje bi onda omogućilo preciznije datiranje i drugih crkvenih zdanja. Primjerice zanimljivo je da se uz ove kapitule veže pojava ambona, ne tako čestog dijela crkvenog namještaja. Imamo ih u crkvama u Bijaćima, Srimi (2 kom.) i Klapavici, što je četiri od deset primjeraka (osam sigurnih) na području provincije (Chevalier 1996/II: 153–157).

Mislim da smo uspješno definirali početak proizvodnje ovih dvaju tipova kapitula. Do kad traju, teško je reći. Kautzsch većinu svojih grupa datira u razdoblja uglavnom od 50 godina (Kautzsch 1936). Za Epirus Vetus zabilježen je velik obim izgradnje crkava od kraja 5. st. i tijekom prve polovice 6. st. (Bowden 2003: 151, 158). Pad izgradnje nakon 550. g. može se tražiti u više razloga: kuga koja se nakon pojave 542. g. vraćala u više valova, Totiline vojne akcije, iscrpljenost državne blagajne stalnim ratovanjem, slavenski prodori 551. g., eventualno ekonomsko stanje lokalne zajednice, koja više nije u mogućnosti graditi kao prije (*ibid.* 154, 163). Svi navedeni razlozi, osim prodora Slavena polovicom stoljeća, mogu se uzeti u obzir i za Dalmaciju. Stoga i tu treba očekivati smanjenu izgradnju, iako možda ne kao u Epiru.

Izneseno ne ide u prilog Belamarićevoj tvrdnji o izgradnji crkava na Braču nakon 548. g. (Belamarić 1994: 9). Međutim pritjecanje stanovništva u obalne gradove moglo je donijeti materijalne rezerve koje bi nešto duže održale intenzitet gradnje. Zamijećeno je jačanje obalnih gradova na Crnom moru sustavnim napuštanjem unutrašnjosti (Liebeschuetz 2001: 288–290), a slična se situacija ponavlja u Epiru (Bowden 2003: 162). To naseljavanje obalnih gradova često je imalo i plansku svrhu te se događalo uz odobrenje cara (Liebeschuetz 2001: 289–290). Za Dalmaciju je zabilježeno carsko odobrenje premještanja iz Salone u Dioklecijanovu palaču.

the inability of producers or the financial inability of the clients (Sodini 2002: 135).

The Gradina- and Srma-type capitals enable the classification of individual components of church furnishings into groups, which would then enable more precise dating of other church buildings as well. For example, it is interesting that the appearance of ambos, a rather infrequent component of church furnishing, is associated with these types of capitals. They exist in the churches in Bijaći, Srma (2 pieces) and Klapavica, which is four of ten examples (eight certain examples) in the territory of the province (Chevalier 1996/II: 153–157).

I believe that we have managed to define the commencement of production of these two types of capitals. It is difficult to say how long they persisted. Kautzsch dated the majority of his groups within a general fifty-year period (Kautzsch 1936). A great volume of church construction from the end of the fifth and during the first half of the sixth century was recorded for Epirus Vetus (Bowden 2003: 151, 158). The decline of construction after 550 should be sought in several reasons: the plague which after it initially broke out in 542 re-emerged in several waves, Totila's military campaigns, the exhaustion of the state finances due to constant warring, the Slavic incursions in 551, and the possible economic status of the local community, which could no longer engage in construction as before (*ibid.* 154, 163). All of these reasons, except the Slavic incursions at mid-century, can be taken into account for Dalmatia. Thus, a reduced extent of construction can be expected here as well, although perhaps not as in Epirus.

The aforementioned does not back Belamarić's assertion of church construction on Brač after 548 (Belamarić 1994: 9). However, the influx of populations into the coastal cities may have brought material reserves which could maintain the intensity of construction somewhat longer. The strengthening of the coastal cities on the Black Sea thanks to systematic abandonment of the interior has been noted (Liebeschuetz 2001: 288–290), and a similar situation was repeated in Epirus (Bowden 2003: 162). This settlement of coastal cities often had a planned purpose and occurred with the emperor's approval (Liebeschuetz 2001: 289–290). In Dalmatia's case, imperial approval of the move from Salona into Diocletian's Palace was recorded.

Great exertions in construction were not only reflected in the large number of churches (close to 300, with emphasis on the sixth century) (Chevalier 1996/II: 184), but also in fortifications on the islands and coast, which primarily safeguarded the maritime route to Ravenna (Gunjača 1986; Tomićić 1988–89; 1990; Suić 2003: 356–358).

Velika pregnuća u izgradnji očituju se ne samo u velikom broju crkava (blizu 300, s naglaskom na 6. st.) (Chevalier 1996/II: 184), nego i utvrđenja na otocima i obali, koja su ponajprije štitila pomorski put prema Raveni (Gunjača 1986; Tomičić 1988–89; 1990; Suić 2003: 356–358).

Dvije skupine kapitela omogućile su jasniji uvid u izgradnju nakon Justinijanove rekonkviste. Svaka za sebe našla je prostor na kome se raširila i bila osnova za izgradnju i ukrašavanje većeg broja crkvi. Obje su nastale u bračko-salonitanskim radionicama i proširile se po teritoriju salonitanskog kulturnog kruga, kako je ustanovljeno za neke druge segmente crkvenog graditeljstva u provinciji Dalmaciji (Migotti 1991: 302–306; Jeličić-Radonić 1998). Jedino su veliki kapiteli tipa Gradina izašli iz šireg okvira salonitanskog kulturnog kruga 6. st. Ti kapiteli u Dubrovniku i Krku omogućuju naziranje planske izgradnje na državnom nivou. Naime te kapitele dobivaju značajniji centri. Dubrovački su prilog davanju opravdanog značenja tom gradu u 6. st. Srimski tip ostao je u okvirima Makarskoga primorja i njegova zaleđa. Tek Srma izlazi iz tog okvira, jer je pod kulturnim utjecajem Salone (Migotti 1991: 302, n. 67). Kraj upotrebe ovih tipova možda možemo vidjeti na kraju treće četvrtine 6. st. Prestanak značajnije crkvene gradnje u Dalmaciji još nije definiran te je teško dati neku određeniju granicu. Uočenu razliku između Salone i Jadera potvrđuju i kapiteli tipa Gradina i Srma (*ibid.* 305). Događanja koja su uočena u drugim dijelovima Carstva zbog njezina specifičnog položaja u vremenu kasne antike rijetko mogu biti primijenjena na događanja u Dalmaciji. Primjenom suvremenih istraživanja i inventarizacijom dosad prikupljena materijala možemo stvoriti sliku događanja, koja bi onda usporedbom s drugim krajevima, jednako ili bolje istraženim, pokazala opće zakonitosti, ali i povijesne različitosti istočne obale Jadrana. Ovaj je rad, iako ograničen na kapitele tipa Gradina i Srma, jedan korak u tom smjeru.

KATALOG

1. Ulomak kapitela

Dimenzije: duž. 41 cm, šir. 20 cm, vis. 12 cm, promjer oko 45 cm

Materijal: sitnozrni vapnenac

Bibliografija: Chevalier (1999: 122)

Signatura: nema je

Lokalitet: Sv. Marta u Bijaćima

Donji dio kapitela (sl. 1) sačuvan je tek u jednoj četvrtini. Ukrašen je akantovim lišćem, plastično izvedenim, pri dnu krajevi listova tvore oblik

The two groups of capitals facilitated a clearer view into construction after Justinian's reconquest. Each found a space for itself in which it expanded and formed the basis for construction and decoration of a large number of churches. Both emerged in the Brač-Salona workshops and spread through the territory of the Salona cultural sphere, as ascertained for certain other segments of church architecture in the province of Dalmatia (Migotti 1991: 302–306; Jeličić-Radonić 1998). Only the large Gradina-type capitals went beyond the boundaries of the Salona culture sphere in the sixth century. These capitals in Dubrovnik and Krk make it possible to discern planned construction at the state level. Namely, major centres obtained these capitals. Those from Dubrovnik demonstrate the justified significance of this city in the sixth century. The Srma type remained within the framework of the Makarska littoral and its hinterland. Only Srma itself lies outside of this sphere, for it was under the cultural sway of Salona (Migotti 1991: 302, n. 67). The cessation of use of these types may be seen at the end of the third quarter of the sixth century. The halt of major church construction in Dalmatia has not yet been defined, so it is difficult to establish a more specific boundary. The observed difference between Salona and Iader is also confirmed by Gradina- and Srma-type capitals (*ibid.* 305). The events observed in other parts of the Empire due to its specific position in Late Antiquity can rarely be applied to events in Dalmatia. The application of modern research and inventorization of previously collected materials can create a picture of events, which could then be compared to those of other regions equally or better researched, and show the general laws and historical differences of the Eastern Adriatic seaboard. This work, although limited to Gradina- and Srma-type capitals, is one step in that direction.

CATALOGUE

1. Fragment of capital

Dimensions: length 41 cm, width 20 cm, height 12 cm, diameter ca. 45 cm

Material: fine-grain limestone

Bibliography: Chevalier (1999: 122)

Signature: none

Site: St. Martha's in Bijaći

The lower part of the capital (Fig. 1) is only preserved in one quarter. It is decorated with acanthus leaves, sculpturally rendered, and at the bottom the leaves form rhombus shapes. At the bottom a shallowly engraved working line is visible which runs

romba. Na dnu je vidljiva plitko urezana radna linija koja izlazi na peteljku lista. Promjer ovog kapitela vjerojatno je bio oko 45 cm, što bi ga uvrstilo u velike kapitete.

2. Oštećeni kapitel

Dimenzije: vis. 20,5 cm, promjer 20 cm, abak 33×26 cm

Materijal: sitnozrni vapnenac

Bibliografija: Karaman (1930: 195, n. 14), Piteša (1992: 132)

Signatura: nema je

Lokalitet: Sv. Marta u Bijaćima

Kapitel se sastoji od dva dijela (sl. 2, 3, 4). Na dnu se nalaze lagano urezane linije koje su majstoru služile pri izradi kapitela (sl. 4). Naime tri paralelne linije sijeku se pod pravim kutom. U sjecištu je izrađen otvor za spajanje sa stupom dimenzija $2,8 \times 2,8$ cm, a krajevi linija izlaze na obod točno na mjestu gdje počinju peteljke listova. Između tih linija urezane su linije koje kružnicu baze kapitela dijele na osmine, a njihovi krajevi izlaze po sredini stranica kapitela. Na abaku je, također, otvor za spajanje.

Kapitel je ukrašen s četiri velika akantova lista postavljena na kutove (sl. 2). Listovi su plitko rađeni, više kao ornament nego kao plastika. Vrhovi listova dodiruju se po sredini stranice tvoreći geometrijske likove, dolje romb, a iznad njega četverokut lagano zaobljenih stranica. Uz gornje vrhove četverokuta i pod abakom listovi oblikuju ovalne "oči". Između četverokuta i abaka urezane su četiri trake u obliku slova "V", iznad kojeg je ostatak rupe za polugu koja je nosila zastor.

3. Ulomci kapitela

Dimenzije: vis. 20,5 cm, promjer 20 cm

Materijal: sitnozrni vapnenac

Bibliografija: neobjavljen

Signatura: nema je

Lokalitet: Sv. Marta u Bijaćima

Kapitel isti kao pod kat. br. 2. Slabije sačuvan, u tri dijela (sl. 5, 6). Jedina je razlika u tome što su kod ovog kapitela na abaku sačuvane urezane linije koje su korištene pri njegovoj izradi (sl. 7.). One su drugačije raspoređene nego na dnu kapitela (sl. 8). Tako su sačuvane tri linije. Dvije, jedna paralelno i jedna okomito, sijeku se na krajnjim četvrtinama svoje dužine (teško je reći zbog fragmentiranosti). Linije na dnu imaju isti raspored kao na kapitelu kat. br. 2.

into the stem of the leaf. The diameter of this capital was probably approximately 45 cm, which would place it among the large capitals.

2. Damaged capital

Dimensions: height 20.5 cm, diameter 20 cm, abacus 33×26 cm

Material: fine-grain limestone

Bibliography: Karaman (1930: 195, n. 14), Piteša (1992: 132)

Signature: none

Site: St. Martha's in Bijaći

The capital consists of two parts (Figs. 2, 3, 4). At the bottom there are lightly engraved lines which served the master when making the capitals (Fig. 4), for the three parallel lines intersect at a right angle. An opening was made at their junction to connect it with a column with dimensions of 2.8×2.8 cm, while the ends of the lines run to the rim at precisely the point where the leaf stems begin. Lines were engraved between these lines which divide the circle of the capital base into eighths, while their ends extend to the middle of the sides of the capital. There is also a connective opening on the abacus.

The capital is decorated with four large acanthus leaves placed at angles (Fig. 2). The leaves are shallowly rendered, more as an ornament than sculpted feature. The tips of the leaves touch in the middle of the sides, creating geometric forms, a rhombus at bottom, and above it a rectangle with lightly rounded sides. Next to the upper rectangle and below the abacus the leaves form oval "eyes". Between the rectangles and the abacus, four V-shaped lines are engraved, above which is the remains of a hole for the rod that held curtains.

3. Fragments of capital

Dimensions: height 20.5 cm, diameter 20 cm

Material: fine-grain limestone

Bibliography: unpublished

Signature: none

Site: St. Martha's in Bijaći

Capital same as the one listed under cat. no. 2. More poorly preserved, in three parts (Figs. 5, 6). The only difference is that on this capital, the engraved lines used during its production were preserved on the abacus (Fig. 7.). They are differently arranged than on the bottom of the capital (Fig. 8). Three lines are preserved in this way. Two, one parallel and one vertical, intersect at the extreme fourths of their length (it is difficult to say because of their fragmentary state). The lines have the same arrangement as on the capital under cat. no. 2.

LITERATURA / BIBLIOGRAPHY

- von Alten 1913 W. von Alten: *Geschichte des altchristlichen kapitells*, München, 1913.
- Andelić 1974 T. Andelić: "Kasnoantička bazilika u Cimu kod Mostara", *Glasnik Zemaljskog muzeja* n. s. 29, Sarajevo, 1974 [1976], 179–236.
- Belamarić 1994 J. Belamarić: "Ranokršćanska sakralna arhitektura na Braču", in J. Belamarić (ed.), *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split, 1994, 7–15.
- Belke & Mersich 1990 K. Belke & N. Mersich: *Phrygien und Pisidien (Tabula Imperii Byzantini, Band 7)*, Wien, 1990.
- Beritić 1962 D. Beritić: "Još jedan kasnoantikni kapitel u Dubrovniku", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 14, Split, 1962, 5–7.
- Bezić 1961 N. Bezić: "Novi nalazi u crkvi Sv. Petar na Priku u Omišu", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 13, Split, 1961, 45–61.
- Bezić-Božanić 1962 N. Bezić-Božanić: "Nalazi na groblju u Tučepima", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 14, Split, 1962, 11–22.
- Bovini 1969 G. Bovini: "*Corpus*" della scultura paleocristiana bizantina ed altomedioevale di Ravenna, vol. 3, Ravenna, 1968–69.
- Bowden 2003 W. Bowden: *Town and Country in Late-Antique Epirus Vetus*, London, 2003.
- Bulić 1907 F. Bulić: "Sterro di una chiesa antica del VI secolo nella località detta Crikvina a Klapavice, nel Comune Censuario di Klis (Clissa)", *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* 30, Split, 1907, 101–122.
- Bulić 1913 F. Bulić: "Trovamenti antichi romani e medioevali a Gradina di Split", *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* 36, Split, 1913, 3–19.
- Bulić 1924–25 F. Bulić: "Krunidbena bazilika kralja Zvonimira usred Gradine u Solinu", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* XLVII–XLVII, Split, 1924–25 [1925], I–V.
- Bužančić 2000 R. Bužančić: "Carolingian influences on the Early Medieval architecture of Dalmatia", *Quaderni del "Museo archeologico medioevale di Attimis" 2, L'incastellamento nel Nord-est italiano (IX–XII secolo)*, Attimis (Udine), 2000, 43–53.
- Bužančić 2007 R. Bužančić: "Hrvatska vladarska arhitektura ranog srednjeg vijeka", in *Dalmatinska zagora nepoznata zemlja* (katalog izložbe / exhibition catalogue), Zagreb, 2007, 129–134.
- Cambi 2002 N. Cambi: *Antika*, Zagreb, 2002.
- Cambi 2005 N. Cambi: "Srima i dvojne bazilike u Dalmaciji", in D. Maršić (ed.), *Srima-Prižba starokršćanske dvojne crkve*, Šibenik, 2005, 55–70.
- Cambi, Gamulin & Tonković 1999 N. Cambi, A. Gamulin & S. Tonković: *Starokršćanska bazilika u Zmijavcima*, Split – Zmijavci, 1999.
- Chevalier 1996 P. Chevalier: *Ecclesiae Dalmatiae. L'architecture paleochrétienne de la province romaine de Dalmatie*, 1996/I: Tome I: Catalogue (*Collection de l'Ecole française de Rome* 194/1), 1996/II: Tome II: Illustrations et conclusions (*Collection de l'Ecole française de Rome* 194/2), Split – Roma, 1996.
- Chevalier 1999 P. Chevalier: "Ostaci starokršćanske skulpture iz crkve Sv. Marte u Bijaćima", *Starohrvatska prosvjeta* III. ser. 26, Split, 1999 [2004], 109–140.
- Coellen 1922 L. Coellen: *Die Stilentwicklung der Schrift im christlichen Abendlande*, Darmstadt, 1922.
- Davis *et al.* 1997 J. L. Davis, S. E. Alcock, J. Bennet, Y. Lolos, & C. Shelmerdine: "The Pylos Regional Archaeological Project, Part I: Overview and the Archaeological Survey", *Hesperia* 66/3, Athens, 1997, 391–494.
- Domančić 1994 D. Domančić: "Povlja", in J. Belamarić (ed.), *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split, 1994, 17–21.

- Dyggve 1933 E. Dyggve: *Lamphithéâtre, Recherches á Salona*, vol. II, Copenhagen, 1933.
- Fisković 1958–59 C. Fisković: “Starokršćanski ulomci iz Dubrovnika”, *Starinar* n. s. IX–X, Beograd, 1958–59 [1959], 53–57.
- Fisković 1980 I. Fisković: “O ranokršćanskim spomenicima naronitanskog područja”, in Ž. Rapanić (ed.), *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području (Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 5)*, Split, 1980, 213–266.
- Fisković 1996 I. Fisković: “Solinski tip ranokršćanskih sarkofag”, *Arheološki radovi i rasprave Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 12, Zagreb, 1996, 117–140.
- Fučić 1998 B. Fučić: “Terra incognita, Bašćanski kapiteli”, *Novi list* (dnevne novine / daily newspaper), Rijeka, 30. 8. 1998, 103.
- Gjurašin 1999 H. Gjurašin: “Arheološka istraživanja kod crkve Sv. Marte od 1902. do 1905. godine”, *Starohrvatska prosvjeta* 26, Split, 1999 [2004], 7–96.
- Goldstein 1992 I. Goldstein: *Bizant na Jadranu. Bizant na Jadranu od Justinijana I. do Bazilija I. (Biblioteka Latina et Graeca, Radovi 13)*, Zagreb, 1992.
- Gunjača 1953 S. Gunjača: “Revizija iskopavanja u Biskupiji kod Knina godine 1950.”, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 57, Zagreb, 1953, 39–42.
- Gunjača 1986 Z. Gunjača: “Kasnoantička fortifikacijska arhitektura na istočnojadranskom priobalju i otocima”, *Materijali* 22, Novi Sad, 1986, 124–136.
- Gunjača 1989 Z. Gunjača: “Krstionica starokršćanske bazilike na Srimi”, *Lihnid* 7, Ohrid, 1989, 165–180.
- Gunjača 2005 Z. Gunjača: “Ostaci arhitekture i analiza građevinskih faza”, in D. Maršić (ed.), *Srima-Prižba starokršćanske dvojne crkve*, Šibenik, 2005, 7–54.
- Gurlitt & Kowalczyk 1910 C. Gurlitt & G. Kowalczyk: *Denkmaler der Kunst in Dalmatien*, vol. I, Wien, 1910.
- Hörmann 1951 H. Hörmann: *Forschungen in Ephesos IV/3, Die Johanneskirche*, Wien, 1951.
- Ivančević 1992 R. Ivančević: “Geneza arhitektonskog rješenja trogirske kapele (1468)”, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 16, Zagreb, 1992, 55–65.
- Ivančević 1994 R. Ivančević: “Solinska crkva u Gradini: izuzetak ili tip”, *Bulletin Razreda za likovne umjetnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 42/1 (60), Zagreb, 1994, 47–52.
- Ivančević 1996 R. Ivančević: “Predromanička arhitektura raščlanjena nišama – kontinuitet antike”, in M. Jurković & T. Lukšić (eds.), *Starohrvatska spomenička baština – Rađanje prvog hrvatskog pejzaža*, Zagreb, 1996, 75–86.
- Jackson 1887 T. G. Jackson: *Dalmatia the Quarnero and Istria with Cetinge*, vol. I–III, Oxford, 1887.
- Jeličić-Radonić 1994 J. Jeličić-Radonić: *Gata – Crkva Justinijanova vremena*, Split, 1994.
- Jeličić-Radonić 1994a J. Jeličić-Radonić: “Povlja”, in J. Belamarić (ed.), *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split, 1994, 22–27.
- Jeličić-Radonić 1998 J. Jeličić-Radonić: “The Salonitan cultural circle of Justinian’s time”, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Supplement vol. 87/89, Split – Città del Vaticano, 1998, 1023–1036.
- Jelovina & Vrsalović 1968 D. Jelovina & D. Vrsalović: “Sv. Marta, Bijaći kod Trogira – arheološka revizija”, *Arheološki pregled* 10, Beograd, 1968, 174–176.
- Jones 1991 M. W. Jones: “Designing the Roman Corinthian Capital”, *Papers of the British School at Rome* 59, Roma, 1991, 89–150.
- Jurković 2000 M. Jurković: “Arhitektura karolinškog doba”, in A. Milošević (ed.), *Hrvati i Karolinzi. Rasprave i vrela*, Split, 2000, 164–189.
- Kamenjarin 2004 I. Kamenjarin: “Kaštel Štafilčić-Resnik”, in J. Mesić (ed.), *Hrvatski arheološki godišnjak* 1, Zagreb, 2004 [2005], 225–227.
- Kapitän 1980 G. Kapitän: “Elementi architetonici per una basilica”, *Corsi di cultura sull’arte ravennate e bizantina* 27, Ravenna, 1980, 71–136.

- Karaman 1930 Lj. Karaman: *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*, Zagreb, 1930.
- Kautzsch 1936 R. Kautzsch: *Kapitellstudien. Beiträge zu einer Geschichte des spätantiken Kapitells im Osten vom vierten bis ins siebente Jahrhundert*, Berlin – Leipzig, 1936.
- Kovačić 1993 V. Kovačić: “Prilozi za ranokršćansku topografiju Trogira”, *Diadora* 15, Zadar, 1993, 291–310.
- Kovačić 1994 V. Kovačić: “Postira”, in J. Belamarić (ed.), *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split, 1994, 42–51.
- Kovačić 1994a V. Kovačić: “Topografija pojedinačnih nalaza”, in J. Belamarić (ed.), *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split, 1994, 91–97.
- Liebeschuetz 2001 J. H. W. G. Liebeschuetz: *Decline and Fall of the Roman City*, London, 2001.
- Marasović 1992 J. Marasović: “Rekonstrukcija crkve u Gradini”, in E. Marin (ed.), *Starohrvatski Solin*, Split, 1992, 137–143.
- Marasović 1998 J. Marasović: “L’eglise de Gradina à Salone”, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Suplement vol. 87/89, Split – Città del Vaticano, 1998, 1015–1022.
- Marin 1977 E. Marin: “Postire – starokršćanski kapitel”, *Arheološki pregled* 19, Beograd, 1977, 155–156.
- Marin 1980 E. Marin: “Starokršćanski pluteji s Mirja kod Postira na Braču”, in *Prijatelj zbroni* (Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 32/1), Split, 1980, 117–132.
- Maršić 2005 D. Maršić: “Skulptura”, in D. Maršić (ed.), *Srima-Prižba starokršćanske dvojne crkve*, Šibenik, 2005, 71–188.
- Migotti 1990 B. Migotti: *Ranokršćanska topografija na području između Krke i Cetine*, Zagreb, 1990.
- Migotti 1991 B. Migotti: “Dekoratívna ranokršćanska plastika jaderskog i salonitanskog područja. Temeljne osobine i razlike”, *Diadora* 13, Zadar, 1991, 219–312.
- Mohorovičić 1971 A. Mohorovičić: “Novootkriveni nalaz antičkih terma, oratorija i starokršćanske bazilike u gradu Krku”, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 360, Zagreb, 1971, 19–34.
- Monneret de Villard 1910 U. Monneret de Villard: *L’Architettura romanica in Dalmazia, Rassegna d’Arte*, Milano, 1910.
- Oreb 1986 F. Oreb: “Arheološko konzervatorski radovi u Solinu u 1981. i 1982. godini”, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 12, Split, 1986, 233–240.
- Ostojić 1960 I. Ostojić: “Starokršćanska bazilika i rimski spomenici u Poveljima na Braču”, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 12, Split, 1960, 5–24.
- Panazza & Tagliaferri 1966 G. Panazza & A. Tagliaferri: *La Diocesi di Brescia*, Spoleto, 1966.
- Peković & Žile 1999 Ž. Peković & I. Žile: *Ranosrednjovjekovna crkva Sigurata na Prijekom u Dubrovniku = The Early Medieval Church of Sigurata at Prijeko in Dubrovnik*, Split, 1999.
- Petrović 1961 J. Petrović: “Novi arheološki nalazi iz doline Gornjeg Vrbasa”, *Glasnik Zemaljskog muzeja* n. s. 15–16, Sarajevo, 1961, 231–234.
- Piteša 1992 A. Piteša: “Crkva u Gradini”, in E. Marin (ed.), *Starohrvatski Solin*, Split, 1992, 131–136.
- Prelog 1993 M. Prelog: “Međurazdoblje (305–1105) i bizantski faktor u umjetnosti istočne obale Jadrana”, *Djela* 2, Zagreb, 1993, 83–106.
- Rapanić 2000 Ž. Rapanić: “Od grčkih kolonista do franačkih misionara, Povijesno-kulturna slika hrvatskog prostora”, in A. Milošević (ed.), *Hrvati i Karolinzi. Rasprave i vrela*, Split, 2000, 32–67.
- Riegl 1927 A. Riegl: *Spätromische Kunstindustrie*, vol. I, Wien, 1927.
- Serra 1961 J. Serra: *La Diocesi di Spoleto*, Spoleto, 1961.

- Sodini 1977 J.-P. Sodini: "Remarques sur la sculpture architecturale d'Attique, de Béotie et du Péloponnèse à l'époque paléochrétienne", *Bulletin de correspondance hellénique* 101, Athènes, 1977, 423–450.
- Sodini 2002 J.-P. Sodini: "Marble and stoneworking in Byzantium, seventh–fifteenth centuries", in A. E. Laiou (ed.), *The Economic History of Byzantium*, Washington DC, 2002, 129–146.
- Sodini 2003 J.-P. Sodini: "La sculpture architecturale de Transjordanie", in N. Duval (ed.), *La Jordanie à l'époque protobyzantine*, Beyrouth, 2003, 123–145.
- Suić 2003 M. Suić: *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, 2003.
- Šiljeg 1997 B. Šiljeg: *Kameniti namještaj društva Bihać u Muzeju Hrvatskih arheoloških spomenika*, (neobjavljen diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu / unpublished B.A. thesis, University of Zagreb), 1997.
- Šonje 1982 A. Šonje: *Crkvena arhitektura zapadne Istre: područje porečke biskupije od IV do XVI stoljeća* (*Analecta Croatica christiana* 13), Zagreb, 1982.
- Šonje 1986–89 A. Šonje: "Ranobizantinska bazilika Sv. Agneze u Muntajani kod Poreča", *Jadranski zbornik* 13, Pula – Rijeka, 1986–89 [1989], 191–231.
- Terry 1988 A. Terry: "The sculpture at the Cathedral of Eufirasiu", *Dumbarton Oaks Papers* 42, Washington DC, 1988, 13–64.
- Tomasović 2003 M. Tomasović: "Arheološke bilješke i razmatranja uz pojedine nalaze iz antičkog razdoblja na Makarskom primorju", *Makarsko primorje* 6, Makarska, 2003, 65–85.
- Tomičić 1988–89 Ž. Tomićić: "Arheološka svjedočanstva o ranobizantskom vojnom graditeljstvu na sjevernojadranskim otocima", *Prilozi Instituta za arheologiju* 5–6, Zagreb, 1988–89 [1990], 29–53.
- Tomičić 1990 Ž. Tomićić: "Materijalni tragovi ranobizantskog vojnog graditeljstva u Velebitskom podgorju", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* III. ser. 23, Zagreb, 1990, 139–162.
- Vasić 1922 M. Vasić: *Arhitektura i skulptura u Dalmaciji od početka IX do početka XV veka*, Beograd, 1922.
- Vežić 1985 P. Vežić: *Crkva Sv. Trojstva (Sv. Donata) u Zadru: konzervatorski radovi i rezultati istraživanja*, Zagreb, 1985.
- Žile 1996 I. Žile: "Novi nalazi predromaničke plastike u dubrovačkom kraju", in M. Jurković & T. Lukšić (eds.), *Starohrvatska spomenička baština – Radanje prvog hrvatskog pejzaža*, Zagreb, 1996, 279–295.
- http://docs.classics.uc.edu/fmi/xsl/prap/sfinds_single.xml?Standard+Reference=SF0857B, last accessed: 22 Jan. 2008.
- http://docs.classics.uc.edu/fmi/xsl/prap/sfinds_single.xml?Standard+Reference=SF0857A, last accessed: 22 Jan. 2008.